

Maaseutu lukion maantieteessä

SIRPA ANTTILA-MUILU¹

Oulun Lyseon lukio & Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Pohdin tässä kirjoituksessa maaseudun asemaa lukion maantieteen opetuksessa. Onko maaseudulla ylipäätään sijaa lukion opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa? Lähestyn teemaa kolmesta näkökulmasta. Ensimmäiseksi tarkastelen lukion opetussuunnitelmaa ja sitä, kuinka siinä käsite maaseutu esiintyy. Toiseksi analysoin lukion maantieteen oppikirjoja. Kolmanneksi esittelen maaseutuun liittyviä opetusideoita tai ehkä paremminkin -ituja.

Maaseutu lukion opetussuunnitelmassa

Lukion valtakunnallisessa maantieteen opetussuunnitelmassa maaseutu esiintyy käsitteenä ainoastaan yhdessä kurssikuvauksessa. Kyseinen maininta löytyy maantieteen toisen kurssin *GE2 Yhteinen maailma* kuvauksen kohdasta ”Ihmistoiminnan alueellinen rakenne, maankäyttö maaseudulla ja kaupungeissa”. Muiden valtakunnallisten maantieteen kurssien – *GE1 Sininen planeetta*, *GE3 Riskien maailma* ja *GE4 Aluetutkimus* – kuvauksista maaseutu-käsitettä ei löydy (Lukion... 2003: 135–142). Toki maantieteen kursseilla käsitellään maaseutuun liittyviä aiheita esimerkiksi ravinnon tuotannon ja maisematulkintojen yhteydessä.

Maaseutua ei mainita erillisenä käsitteenä eikä opetusaiheena lukion opetussuunnitelman perusteiden (Lukion... 2003) määrittämissä, kaikkien oppiaineiden yhteisissä aihekokonaisuuksissa. Kuitenkin yhteiset aihekokonaisuudet antavat mielestäni erinomaisen mahdollisuuden myös maaseudun opiskeluun. Opetussuunnitelmassa (Lukion... 2003: 24–25) esitettyjen määrittelyjen mukaan aihekokonaisuudet ovat

yhteiskunnallisesti merkittäviä kasvatus- ja koulutushaasteita. Samalla ne ovat ajankohtaisia arvokannottoja. Käytännössä aihekokonaisuudet ovat lukion toimintakulttuuria jäsentäviä toimintaperiaatteita ja oppiainerajat ylittäviä, opetusta eheyttäviä painotuksia. Niissä on kysymys koko elämäntapaa koskevista asioista.

Kaikille lukioille yhteisiä aihekokonaisuuksia ovat: aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys, hyvinvointi ja turvallisuus, kestävä kehitys, kulttuuri-identiteetti

ja kulttuurien tuntemus, teknologia ja yhteiskunta, viestintä- ja mediaosaaminen. Aihekokonaisuuksien väljä määrittely antaa maantieteen opettajalle mahdollisuuden koulun paikallisessa opetussuunnitelmassa korostaa, konkretisoida ja ajankohtaistaa eri aiheita haluamallaan tavalla.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lukion opetussuunnitelmassa kiinnitetään yllättävän vähän huomiota maaseutuun. Maantieteen neljän valtakunnallisen kurssin kuvauksista vain yhdestä löytyy maaseutu-käsite. Kaikkien oppiaineiden yhteisissä aihekokonaisuuksissa maaseutua ei mainita lainkaan.

Maaseutu lukion maantieteen oppikirjoissa

Toinen näkökulmani perustuu kolmen kustantajan lukion maantieteen oppikirjoihin, joissa opetussuunnitelman perusteella voitaisiin odottaa maaseutua käsiteltävän. Tarkastelun kohteena on siis maantieteen toinen kurssi, joka on nimeltään *GE2 Yhteinen maailma*. Lyhyen ja intuitiivisen analyysin perusteella maaseudun asema oppikirjoissa on päällisin puolin näkyvä ja vankka. Maaseutua kuvataan kansikuvissa näyttävästi. Toisaalta oppikirjojen tekstin perusteella maaseudun asema on hieinan heikompi kuin mitä opetussuunnitelma antaisi olettaa.

Tammen *GE2 Yhteinen maailma* -oppikirjan (Antikainen ym. 2005) kansikuva on maaseudulta. Ilmasta otetussa viistokuvassa on kolme vihreää leikkuupuimuria työssään laajalla, komealla viljapellolla. Sitä, miltä alueelta kuva on otettu, ei kerrota oppikirjan sivuilla. Kuva esittää maanviljelystä yleisellä tasolla. Sillä, missä ruokaa tuotetaan, ei näytä olevan merkitystä. Tammen oppikirjasta löytyy yksi luku, jossa mainitaan maaseutu-käsite. Maaseudun maankäytön alueellista erilaistumista käsitellään kolmella sivulla (Antikainen ym. 2005: 186–188). Kysymyksessä on hyvin perinteinen maaseutumaaantieteellinen käsitteilytapa, jossa esitellään vuodelta 1826 peräisin oleva von Thünenin malli maankäytöstä maaseutukeskuksen ympärillä. Missä mahtavat piileskellä uudemmat aluerakennemallit? Maaseutu tulee lyhyesti esille myös oppikirjan viimeisessä luvussa ”Kulttuurimaantieteen kuva- ja kartta-analyysi”. Luvun kaksi kuvaesimerkkiä ovat kuitenkin molemmat kaupunkimaisemia, ensimmäinen Tampe-

¹ <sirpa.anttila-muilu@oulu.fi>

reelta ja toinen Espoosta. Lisäksi oppikirjassa käsitellään maa- ja metsätaloutta, jotka liittyvät kiinteästi maaseutuun.

WSOY:n *Globus. Sininen planeetta. Yhteinen maailma* -oppikirjan (Ervasti ym. 2005) kannessa ovat kuvat sekä maaseudulta että suurkaupungista. Kulttuurimaisemat-luvussa käsitellään maaseutumaisemia kolmella sivulla (Ervasti ym. 2005: 262–264). Kuvaesimerkit ovat Paimion Askalasta ja Pomarkun kirkonkylästä. Maatalous ja metsätalous ovat saaneet kirjaan omat lukunsa.

Otavan *Lukion maantiede 2. Yhteinen maailma* -oppikirjan (Kakko ym. 2003) takakannessa on kuva maaseudulta, tarkemmin ottaen riisinviljelyalueelta. Maaseutumaisemat tulevat esille luvussa ”Kulttuurimaisemien analysointi” (Kakko ym. 2003: 128–133). Kuvaesimerkit ovat Saksasta, Moseljoen laakson viininviljelyalueelta ja Suomen Vammalasta, Rautaveden rannalta. Maa- ja metsätaloudesta sekä ravinnon tuotannosta oppikirjassa on omat lukunsa.

Näkykö maaseutu?

Kolmen oppikirjan perusteella maaseutu esiintyy maantieteen toisella kurssilla hieman piilotetusti, vaikka lukion opetussuunnitelmassa on mainittu omana kohtanaan *maankäyttö maaseudulla ja kaupungeissa*. Kahdessa kolmesta esimerkkioppikirjasta keskitytään pääasiassa kaupunkien maankäyttöön. Vain Tammen oppikirjassa on oma lukunsa maaseudun maankäytöstä. Lukion opettajien on syytä ottaa huomioon opetussuunnitelman sisältö ja muistaa opetuksessaan myös maaseutu ja maaseudun maankäyttö.

Kaikissa kolmessa oppikirjassa maaseutu tulee esille maisema-analyysien yhteydessä. Opettajat voivat hyödyntää samaa ideaa ja ottaa maaseudun maankäytön huomioon maisema-analyysiharjoituksissa. Toinen laaja aihealue, joka liittyy maaseutuun, on maatalous ja ravinnon tuotanto. Näitä onkin käsitelty jokaisessa analysoidussa oppikirjassa.

Oppikirjoista kahdessa maaseutua kuvataan näytävästi etukannessa ja kolmannessakin se on nähtävillä takakannessa. Oppikirjojen kansikuvien perusteella maaseutua ei ole unohdettu. Voidaan kuitenkin kysyä, onko kauniit maalaismaisemat otettu kirjojen kansiin vain myynnin edistäjiksi ja mielikuvien luojiksi, hieman samoin kuin useissa automainoksissa?

On muistettava, että lukion kahteen pakolliseen maantieteen kurssiin on sisällytetty runsaasti erilaisia maantieteellisiä aihepiirejä, joiden avulla lukiolaisen tulisi hallita sekä luonnon- että kulttuuri- maantieteen perusteet. Aiheita on niin paljon, ettei

niihin kaikkiin välttämättä ehditä perehtyä kunnolla käytännön opetustyössä. Onneksi lukion maantieteessä on tällä hetkellä kaksi syventävää kurssia, joissa keskeisiä maantieteellisiä aiheita ja käsitteitä saadaan käsiteltyä paremmin. Mutta miten maaseutu näkyy näillä kursseilla? Lukion opetussuunnitelmien perusteissa maaseutu ei esiinny käsitteenä syventävillä kursseilla lainkaan. Näin ollen maaseutua ei ole tuotu oppikirjoihinkaan. Maaseutuun välillisesti liittyviä aiheita ovat *GE3 Riskien maailma* -kurssilla esimerkiksi väestönkasvu ja nälkä, kaupungistuminen, yhteiskunnalliset ja poliittiset jännitteet sekä sosiaalinen eriarvoistuminen. *GE4 Aluetutkimus* -kurssilla voidaan tutkia maaseutua, mikäli opiskelija on valinnut tutkimuskohteekseen esimerkiksi jonkin suomalaisen maaseutukunnan. Muuttuvaa maaseutua voidaan tutkia esimerkiksi kenttähavaintojen, valokuvien, ilmakuvien ja karttojen avulla soveltamalla maaseutuja maisematutkijoiden menetelmiä (esim. Paquette & Domon 2003).

Nimensä mukaisesti *GE4 Aluetutkimus* -kurssi antaa mahdollisuuksia myös maaseutuun liittyvään tutkivaan oppimiseen. Kurssissa on aineksia sekä yhteistoiminnallisen että yhteisöllisen oppimisen soveltamiseen, mikäli opettaja uskaltaa hieman irrottautua auktoriteettiasemastaan luokassa. Maaseutumaisemia on mahdollista tarkastella kurssilla esimerkiksi valokuvien avulla. Lukiolaiset voivat valokuvata esimerkiksi oman koulunsa lähialueen maaseutumaisemia, merkitä kuvauspaikat kartalle ja jäsentää tutkimusalueitaan laatimalla siitä vaikkapa taulukoita (esim. taulukko 1). Mikäli samalta alueelta on saatavana vanhoja valokuvia, niiden vertailu nykytilanteeseen paljastaa maiseman muuttumisen. Myös vanhat kartat ovat erinomaista aineistoa luokkahuoneeseen. Kerätystä aineistosta on mahdollista laatia tutkimusraportti sähköisessä muodossa ja julkaista se esimerkiksi koulun omilla nettisivuilla virtuaalisissa oppimisympäristöissä (esim. Moodle tai Optima Discendum).

Lopuksi

Pitäisikö ylipäätään huolestua maaseudun suhteellisen vähäisestä näkyvyydestä lukiomaantieteen kursseilla? Ei pitäisi, saattaisi sanoa kultivoitunut kaupunkimaantieteen harrastaja ja jatkaa, että me täällä Suomessa elämme kaupungeissa tai ainakin pikkukaupungeissa ja taajamissa. Kaupunkiväestön osuus Suomessa on yli 60 prosenttia. Toisaalta eurooppalaisittain Suomi on suhteellisen maaseutumainen valtio. Vain Kreikka, Irlanti, Slovakia, Portugali ja Slovenia ovat EU-maista vähemmän kaupungistuneita kuin Suomi (Tilastokeskus 2006).

Taulukko 1. Lukio-opetukseen soveltuva esimerkkitaulukko, jonka avulla voidaan vertailla erityyppisiä maaseutumaisemia (mukailtu lähteestä Paquette & Domon 2003: 436). Taulukko on muokattavissa tutkimuskohteiden perusteella. Opiskelijat saattavat havaita luokittelun vaikeuden ja kehittää omiin tutkimusalueisiinsa sopivampia luokitteluperusteita.

Maaseutua kuvaavat tekijät	Maaseutumaisemat			
	Pientalomiljöö (maataloutta ei selkeästi nähtävissä; vastakaupungistumisen seurasta)	Vanha maatalousmaisema (tunnistettavissa vaikka maataloutta ei enää harjoiteta)	Esteettinen maalaismaisema	Rappeutuva maalaismaisema
Maankäyttömuodot:				
• asuinrakennus / maatalouteen liittyvä rakennus (navetta, traktorihalli, lato / varasto)	asuinrakennus	maatalouteen liittyvä rakennus	asuinrakennus	maatalouteen liittyvä rakennus
• viljelysmaa / metsä / joutomaa		joutomaa	viljelysmaa	viljelysmaa
Asukkaiden väestölliset piirteet:				
• ikä	30–50 v. ja alle 15 v.	yli 50 v.	yli 40 v.	yli 50 v.
• alkuperäisasukas / muualta muuttanut	muualta muuttanut	alkuperäisasukas	muualta muuttanut	alkuperäisasukas
Asukkaiden sosioekonominen tausta:				
• maanviljelijä / maataloustuottaja			osa-aikainen maanviljelijä	osa-aikainen maataloustuottaja
• osa-aikainen maanviljelijä / maataloustuottaja				
• korkeatuloainen / keskituloainen / vähätuloainen	keskituloainen	keskituloainen	korkeat tulot	pienet tulot

Maaseudun vähäinen näkyvyys maantieteen lukiokursseissa kuvastanee yhteiskunnan yleistä tilaa – kaupungit nähdään luovuuden kehtoina, joissa sattuu ja tapahtuu. Urbaani syke kiihdyttää ja vetää mukaansa myös maantieteilijöitä ja maantieteen oppikirjojen kirjoittajia. Kieltämättä kaupunkien merkitys kulttuurien kehittymiselle on kiistan, mutta kaupunkien vastapainona maaseutua ei pidä unohtaa, piilottaa näkyvistä. Kaupunki tarvitsee maaseutunsa ja päinvastoin. Kaupunki ja maaseutu ovat käsitteinäkin toisiinsa sidottuja.

KIRJALLISUUS

Antikainen, J., J. Käyhkö, H. Pohjonen & P. A. Purhonen (2005). *GE2 Yhteinen maailma*. 231 s. Tammi, Jyväskylä.

Ervasti, V., J. Kytömäki & J. Paananen (2005). *Globus. Sininen planeetta. Yhteinen maailma*. 323 s. WSOY, Helsinki.

Kakko, I., P. Kenno, H. Tyrväinen & H. Fabritius (2003). *Lukion maantiede 2. Yhteinen maailma*. 166 s. Ota-va, Helsinki.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 (2003). 258 s. Opetushallitus, Helsinki.

Paquette, S. & G. Domon (2003). Changing ruralities, changing landscapes: exploring social recomposition using a multi-scale approach. *Journal of Rural Studies* 19: 4, 425–444.

Tilastokeskus (2006). Suomi vertailussa. 31.5.2006. <<http://tilastokeskus.fi/tup/suomivertailussa/sisallys.html>>